

УДК 332.12

Козак Л. В.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету "Острозька академія"*

МОДЕЛІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ У ФОРМУВАННІ ЦІНОВОГО МЕХАНІЗМУ В АПК

У статті розглядаються проблеми формування дієвого цінового механізму в АПК з метою вирівнювання доходів сільськогосподарських виробників порівняно з іншими галузями економіки.

Ключові слова: валовий дохід, прибуток, авансований капітал, грошові потоки, виробничі витрати, рівень рентабельності.

In the article problems of the efficient price mechanism formation in the agricultural sector aiming at equalizing incomes of the agricultural producers in comparison with another sectors of economy.

Key words: gross income, profit, cash flow, production costs, level of efficiency.

Постановка проблеми. Впродовж останніх десяти років почала складатись така ситуація, що ринкові ціни на більшість видів сільськогосподарської продукції не покривають витрат виробництва, або ж виробництво є низькорентабельним. Це певною мірою може слугувати сигналом для сільськогосподарських товаровиробників, що вироблена ними продукція не відповідає вимогам ринку, тобто є неконкурентоспроможною. Так чи інакше, це є наслідком неефективного господарювання. Однак рівень доходів сільськогосподарських виробників залежить від взаємодії багатьох мікро- та макроекономічних змінних, які лежать поза межами сільського господарства. Специфіка галузі полягає як в особливостях формування попиту і пропозиції сільськогосподарську продукцію, так і в моносонічній будові ринку. Маючи ринкову владу, переробні та заготівельні підприємства проводять політику ціноутворення на сільськогосподарську сировину таким чином, щоб їхня частка (маркетингова маржа) була незмінною навіть у періоди пе-

ревиробництва. Звідси постає проблема вирівнювання доходів сільськогосподарських виробників порівняно з іншими галузями економіки. Оскільки в Україні означена проблема є недостатньо розробленою, тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Розробці теоретичних питань щодо покращення фінансового забезпечення сільського господарства, формування організованого аграрного ринку, удосконалення його державного регулювання присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, В. Андрійчука, П. Борщевського, П. Гайдуцького, М. Дем'яненка, С. Дем'яненка, В. Зіновчука, Ю. Коваленка, І. Лукінова, М. Маліка, П. Мостового, В. Нелепа, А. Павленка, Б. Пасхавера, М. Портера, П. Саблука, Л. Сороки, Г. Фактора, Г. Черевка, А. Шагуріна, А. Шеремети, В. Шморгуна, Л. Худолій, В. Юрчишина та інших учених. Їхніми зусиллями створений міцний теоретико-методологічний фундамент названої проблеми, вирішено багато її практичних аспектів. Проте окремі сторони цієї багатогранної проблеми не вирішені, і є можливості поглибленого їх дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є оцінка моделей взаємозв'язку фінансових індикаторів та визначення можливостей їх застосування у формуванні дієвого цінового механізму в АПК з метою вирівнювання доходів сільськогосподарських виробників порівняно з іншими галузями економіки.

Виклад основного матеріалу. Вирівнювання доходів сільськогосподарських виробників порівняно з іншими галузями економіки в теоретичному і практичному аспектах була і залишається однією із основоположних ринкових проблем. Основними чинниками, що зумовлюють необхідність її вирішення є забезпечення підвищення конкурентного протистояння сільського господарства I та III сфері АПК, поєднання інтересів виробників сільськогосподарської продукції, переробників та постачальників ресурсів для сільського господарства, створення економічних передумов для розширення відтворення в сільському господарстві на основі дотримання цінового паритету на промислову та сільськогосподарську продукцію;

Для вирішення означених завдань, перш за все, необхідна розробка методологічних принципів та методичних підходів щодо цінового механізму в АПК, формування на цій основі дієвої системи цін на сільськогосподарську продукцію та на продукцію, пов'язаних із сільським господарством галузей, а також розробка комплексу адміністративних та економічних важелів контролю за цими процесами.

Особливого значення набуває виражений підхід до розробки принципів цінового механізму, оскільки він впливає на формування галузевих пропорцій, структуру ВВП, визначає основні правила гри на ринку, які є однакові для всіх секторів суспільного виробництва та забезпечує істотний патерналізм у вирішенні соціальних проблем. Донедавна у вітчизняній практиці при визначенні цін на сільськогосподарську продукцію методично використовувався такий підхід: нормативна по галузі собівартість продукції плюс норма прибутку. На іншій методологічній основі формувались ціни у галузях, що надають ресурси та послуги для сільського господарства. Тут при розрахунках оптово-відпускних цін приймалися за основу не середні галузеві витрати, а індивідуальна собівартість продукції конкретного підприємства плюс норма прибутку. Різні методологічні підходи не тільки не забезпечували еквівалентність обміну, але й робили проблематичним його аналіз.

Принципи комплексного та системного підходу до формування цінового механізму в АПК вимагає розробки єдиної методологічної бази формування цін в сільському господарстві та пов'язаних галузях. Спершу зауважимо, що певний рівень цін на сільськогосподарську продукцію не є самоціллю. Це є інструмент, покликаний ефективно вирішувати низку соціально-економічних завдань, наприклад, забезпечити стійкий фінансовий стан аграрних підприємств, конкурентний рівень оплати сільськогосподарської праці та прибутковості авансованого капіталу тощо. Названі фінансові індикатори можуть слугувати принципами цінового механізму в АПК і потребують методичних розробок на основі моделей взаємозв'язку.

У ринкових умовах регулятором виробництва виступає прибуток на авансовий капітал. Саме за показниками довгострокової віддачі капіталу вимірюється інвестиційна привабливість певної галузі. При цьому вважається, якщо прибутковість інвестицій у галузь більша-рівна конкурентній нормі, то галузь є інвестиційно привабливою, якщо менша – навпаки. Разом з тим, чимало дослідників наголошують, що саме конкурентний рівень прибутковості власного капіталу є основним стимулом нарощування обсягів виробництва в тій чи іншій галузі [1, 5, 8, 10]. Саме тому ідея висловлена корпорацією “Дюпон”, на нашу думку, відповідає ринковим вимогам і є досить актуальною для формування концептуальних положень ціноутворення в сільському господарстві.

Система Дюпон названа на честь американської ТНК “Дюпон”, фінансові аналітики якої вперше ввели цей метод ана-

лізу. Їхня заслуга полягала в тому, що як основний індикатор ефективності діяльності підприємства та стимулятором виробництва вони визнали рівень прибутковості власного капіталу, який, своєю чергою, зумовлюються такими чинниками, як рентабельність реалізованої продукції, оборотністю активів підприємства та джерелами їх формування:

$$ROE = \frac{NP}{TR} \times \frac{TR}{TA} \times \frac{TA}{VE} \quad (1)$$

де: ROE – коефіцієнт рентабельності власного капіталу;

NP – чистий прибуток за рік;

TR – виручка від реалізації (валовий дохід) за рік;

TA – середньорічна вартість сукупних активів підприємства;

VE – середньорічна вартість власного капіталу підприємства.

Рівень рентабельності реалізованої продукції, своєю чергою, залежить від рівня сільськогосподарських цін. Особливості формування попиту і пропозиції призводять до таких проблем у сільському господарстві, як різкі коливання обсягів виробництва і доходів виробників у короткостроковому періоді та виникнення диспаритету цін між промисловою і сільськогосподарською продукцією в довгостроковому періоді. Як уже зазначалось, ситуацію ускладнює моносонічна будова ринку. Саме ці чинники пояснюють необхідність відповідних регулятивних заходів уряду, спрямованих на підтримку конкурентної норми рентабельності реалізованої продукції в аграрному секторі.

Низка вітчизняних та зарубіжних вчених наполягають, що ключовим індикатором моделі Дюпон є коефіцієнт оборотності активів (рівень капіталовіддачі), який характеризує швидкість відтворення капіталу у вартості виробленої та реалізованої продукції [1, 2, 4, 6, 8, 10]. Цей показник є простим з погляду доступності інформації та розрахунку, проте його значення залежить від взаємодії низки змінних (спеціалізації та сфери діяльності підприємства, його розмірів та масштабу тощо) і є специфічним для сільськогосподарських підприємств.

Велика різниця між періодом виробництва та робочим періодом (оскільки процес праці переривається на час, необхідний для проходження біологічних процесів у предметах праці) зумовлює таку особливість сільського господарства, як сезонність виробництва, нерівномірне використання трудових ресурсів та техніки, а звідси й повільний, порівняно з іншими галузями, оборот капіталу. Звісно, у певних межах сезонність виробництва можна згладжувати підвищенням інтенсивності виробництва або виготовленням таких продуктів, які мають неоднако-

вий час виробництва і робочий період. Однак, як показує досвід зарубіжних країн, повністю її ліквідувати можливо лише заходами цінової підтримки сільськогосподарських виробників.

Сільське господарство, на відміну від інших галузей, потребує значно більше початкових інвестицій, щоб розпочати виробництво. Оскільки виробничі витрати в часі випереджають доходи, сільське господарство неможливе без кредитування. Крім того, досить складно здійснювати регулювання обсягів ресурсів у виробництві, оскільки попит на продукцію галузі може бути відомий після здійснення витрат. Наприклад, період відгодівлі великої рогатої худоби становив нерідко близько двох років, що робить проблематичним прогнозування попиту на м'ясо перед початком здійснення виробничих витрат. Рівень відсоткової ставки значною мірою зумовлює розмір витрат сільськогосподарського виробництва і, таким чином, обмежує прибуток та рівень віддачі авансованого капіталу.

У вітчизняній науці існують спроби на методологічному рівні вирішити проблему вирівнювання доходів сільськогосподарських виробників. Особливої уваги в цьому аспекті заслуговують розробки Інституту аграрної економіки УААН, зокрема запропонований ними підхід до визначення цін на сільськогосподарську продукцію, який забезпечує однакову віддачу авансового капіталу, порівняно з іншими галузями:

$$Ц = C_n + (H_c \times \frac{O_{BP} + O_{зас} \times K}{100}), \quad (2)$$

де: $Ц$ – ціна 1 т, грн;

C_n – нормативна по галузі собівартість 1 т продукції, грн.;

H_c^n – середня норма прибутку в галузях, що обслуговують АПК, %;

O_{op} – середньорічна вартість авансованого капіталу в основних виробничих фондах сільськогосподарського призначення на 1 т продукції, грн.;

$O_{зас}$ – собівартість 1 т продукції (без амортизації), грн.;

K – період обігу авансованих у поточні витрати оборотних коштів, років [9, с. 311].

Враховуючи деякі елементи названого підходу та доповнивши його власними доробками, ми пропонуємо такий методологічний підхід до розбудови моделі ціни. Особливістю його є те, що за конкурентну норму приймається середня по народному господарству норма прибутку авансованого капіталу із коректуванням її на ризикованість виробництва в тій чи іншій галузі. Запропонований нами підхід є методологічним, а що стосуєть-

ся конкретних методичних розрахунків щодо величини окремих складових моделі ціни, то це може стати предметом окремого дослідження. Виходячи із міркувань зазначених вище, нами пропонується така модель ціни:

$$P_i = ATC_i + ATC_i \times \frac{N_{TA} + R}{100V_{TA}^j - (N_{TA} + R)}, \quad (3)$$

де: P_i – ціна і-тої продукції, грн.;

ATC_i – нормативна собівартість і-тої продукції розрахована на базі середніх по галузі витрат, грн.;

N_{ma} – середня по народному господарству норма прибутку авансованого капіталу, %;

R – премія за ризикованість виробництва, %;

V_{ma} – швидкість обороту авансованого капіталу у j-тій групі галузей (наприклад, зерновиробництво, молочне скотарство, хімічна чи молочна промисловість), разів на рік.

Перевагою цього підходу є те, що він забезпечує єдину методичну основу розрахунку цін для всіх галузей АПК, враховує специфічні галузеві ризики і, разом з тим, є простий для застосування на практиці.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновки, що серед пропонованих різними авторами методологічних підходів щодо формування дієвого цінового механізму в АПК найбільш ефективними є моделі, які забезпечують конкурентну норму віддачі авансованого капіталу порівняно з іншими галузями економіки. З методичного погляду для реалізації цієї мети доцільно використовувати моделі взаємозв'язку фінансових індикаторів, яскравою ілюстрацією яких є формула корпорації Дюпон, Інституту аграрної економіки УААН та власні розробки автора.

Література

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: Монографія. – Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. – 216 с.

2. Білик М.Д., Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.

3. Інструменти та установи фінансового ринку. Енциклопедичний довідник / За редакцією В.В. Фещенка (керівник проекту), Фещенко В.М., Мунтіян В.І., Романченко О.В., Новошинська Л.В. – К.: Українське агентство фінансового розвитку, 2007. – 504 с.

4. Козак Л.В. Теоретико-методологічний підхід до формування моделі ціни на продукцію АПК// Наукові записки "Острозької

академії”: Зб. наук. пр. – Серія “Економіка”. – Випуск 4. – Острог, 2003 – С.123-131.

5. Козак Л.В. Економічна оцінка цінових та нецінових методів державного регулювання сільського господарства в контексті забезпечення його конкурентоспроможності // Вісник НУВГП.: Зб. наук. пр. – Серія “Економіка”. – Випуск 4 (28). – Ч. 4. – Рівне, 2004. – С.47-57.

6. Мельник О. Г. Моделі взаємозв'язків між фінансовими індикаторами діяльності підприємницьких структур // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 98-103.

7. Стецюк П. А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: Монографія. – Л.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 386 с.

8. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки: Монографія / За ред. д-ра екон. наук А. І. Даниленка. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 415 с.

9. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001 рр.). За ред. О. М. Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 499 с.

10. Шморгун Н.П., Головка І.В. Фінансовий аналіз. Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2006. – 528 с.